

Л и т е р а т у р а

1. *Андрієнко В. А.* Равенство граждан по признаку пола в уголовном праве и его соблюдение при реализации уголовной ответственности и наказания женщин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Андрієнко. — Ростов н/Д, 2007.
2. *Бабаев М. М.* Принципы уголовного права и основания его устойчивого развития [Электронный ресурс] / М. М. Бабаев, Ю. Е. Пудовочкин. — Режим доступа: // <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=3819&more=1&c=1&tb=1&pb=1> (дата обращения: 12.04.2014).
3. *Гендерная экспертиза* Российского законодательства / отв. ред. Л. Н. Завадская. — М., 2001.
4. *Келина С. Г.* Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. — М., 1988.
5. *Кузнецова Н. Ф.* Проблемы квалификации преступлений. Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / Н. Ф. Кузнецова ; науч. ред. и предисл. В. Н. Кудрявцева. — М., 2007.
6. *Официальный сайт* Следственного комитета Российской Федерации [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.sledcom.ru/discussions/?SID=1273> (дата обращения: 11.04.2014).
7. *Сергеева Е. Ю.* Уголовная ответственность и наказание женщин по российскому законодательству: гендерный аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. Ю. Сергеева. — Саратов, 2006.
8. *Чередниченко Е. Е.* Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации / Е. Е. Чередниченко. — М. : Волтерс Клувер, 2007.

Олена Павлівна РЯБЧИНСЬКА,

*д-р юрид. наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права
Класичного приватного університету*

ВІДНОВЛЮВАНІСТЬ ПОКАРАНЬ ЯК ФАКТОР ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Ретроспективний аналіз підходів видатних криміналістів кінця ХІХ — початку ХХ століття щодо формування адекватних заходів кримінально-правового реагування на вчинення злочинів з боку держави та вимог, яким вони повинні відповідати, свідчить, що багато з них не втратили актуальності і на сьогодні. Аналізуючи результати наукових пошуків у цій сфері, можна спостерігати певну наступність поглядів криміналістів минулого, звісно, інтерпретовану відповідно до сучасних тенденцій розвитку новітньої криміналь-

но-правової доктрини, яка здебільшого орієнтована на дотримання пріоритету прав людини у відповідності з міжнародно-правовими стандартами, з прогресивною системою виконання покарань та поводження з ув'язненими, завдяки гуманізації та лібералізації кримінально-правової політики.

Покарання, серед інших властивостей, надіялось і рисами відмінності та відшкодування, необхідність яких підказувалась нерідкими і на той час судовими помилками [1, с. 377]. На думку ж А. В. Лохвицького, покарання повинно бути по можливості таким, щоби його можна було відмінити або ж бути «винагороджуваним» [2, с. 187]. На *відновлюваність* як ознаку покарання вказують і сучасні дослідники, говорячи, що «ця міра повинна бути відновлювальною, тобто такою, яка допускає можливість виправлення можливих судових помилок або зловживань. Ця вимога забороняє включати в систему покарань такі заходи, виконання яких потягне за собою неможливість подальшого відновлення status quo і, відповідно, адекватної компенсації особі, до якої вони були застосовані» [3, с. 42]. В іншому випадку *відновлюваність видів покарань* пропонують розглядати вже як принцип побудови системи покарань, суть якого полягає у можливості відшкодування шкоди (повернення втраченого, відшкодування матеріальної шкоди, відшкодування моральної шкоди), заподіяної внаслідок судових помилок [4, с. 4].

Звідси саме через неможливість відновлення прав, внаслідок застосування смертної кари, вона визнається або виключною, або ж не входить до системи покарань взагалі через її неконституційність. Схожу по суті трактовку відновлювальності міри впливу як характерної її ознаки наводять і вітчизняні учені, вказуючи, що така відновлюваність припускає можливість виправлення можливих судових помилок або зловживань¹. Ця позиція заперечень не викликає. Видається дещо невдалою наразі наведена назва цього принципу або ж ознаки міри впливу. А. І. Сакаєв називає цей принцип *відновлюваність видів покарань*. За такої назви логічно має йтись про те, що відновлюється саме вид покарання, проте наведена трактовка змісту цього принципу переконує у тому, що його реалізація до-

¹ Вказана трактовка є більш вдалою, адже в науці кримінального права неправильне застосування кримінального закону якраз і поділяється залежно від форми вини (суб'єктивної сторони) на помилки (презюмується, що вони допускаються з необережності) та зловживання (як свідоме неправильне застосування закону). Таке неправильне застосування закону може мати місце на будь-якому етапі застосування — на етапі кваліфікації та на етапі призначення покарання.

сягається через відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок неправильного застосування кримінального закону. Навряд чи в такому сенсі компенсацію можна визнати саме відновленням (в значенні *status quo*) виду покарання або ж прав, які були піддані обмеженню. Мова ж має йти про можливість відновлення тих прав, в реалізації яких особа була обмежена внаслідок призначеного виду покарання. Але і в такому разі чи доцільно прирівнювати відновлення прав, в яких особа була обмежена під час виконання покарання, і адекватну компенсацію особі шкоди, заподіяної внаслідок неправильного застосування кримінального закону в частині призначення покарання?

Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» № 4652-VI (4652-17) в ред. від 13.04.2012 р., підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок, зокрема, і незаконного засудження [5]. У такому випадку завдана шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб суду. У ст. 3 вказаного закону говориться, що «у наведених в статті 1 цього Закону випадках громадянину відшкодовуються (повертаються): 1) заробіток та інші доходи, які він втратив внаслідок незаконних дій; 2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки за ними, цінні папери та відсотки за ними, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), конфісковане або обернене в дохід держави судом, вилучене органами дізнання чи досудового слідства, органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт; 3) штрафи, стягнуті на виконання рішення суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином; 4) суми, сплачені громадянином у зв'язку з наданням йому юридичної допомоги; 5) моральна шкода. Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії правоохоронних органів завдали моральних втрат громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя». Відшкодування шкоди проводиться за рахунок коштів державного бюджету. Громадянин, звільнений з роботи (посади) у зв'язку з незаконним засудженням, поновлюється на колишній роботі (посаді), а у разі неможливості (ліквідація підприємства) йому надається інша робота (ст. 6). Термін відбування покарання, а також час відсторонення від роботи за-

раховується як до загального трудового стажу, так і до стажу роботи за спеціальністю, стажу державної служби, безперервного стажу (ст. 7). Якщо громадянин був позбавлений військових, наукових або інших звань, а також державних нагород йому поновлюються звання і повертаються нагороди (ст. 9). Поновлення службових, пенсійних, житлових, інших особистих і майнових прав та відшкодування іншої шкоди, завданої військовослужбовцю Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, інших військових формувань, створюваних відповідно до законодавства України, Державної спеціальної служби транспорту, а також особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ України та Державної кримінально-виконавчої служби України, провадиться за правилами, встановленими цим Законом (ст. 15).

Отже наразі вимога щодо відновлюваності прав, у яких особа була обмежена, може розглядатись в аспекті повного відновлення *status quo* щодо прав, які були обмежені внаслідок застосування покарання у виді штрафу, виправних робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, службових обмежень для військовослужбовців, конфіскації майна та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Відновлюваність права у вигляді *status quo* неможлива щодо таких покарань, як арешт, тримання в дисциплінарному батальйоні, обмеження та позбавлення волі (як на певний строк, так і довічне). Відновлюваність прав, обмеження яких складало зміст цих покарань, слід розглядати з позиції можливості існування певного права особи у майбутньому після відбуття покарання, а не тільки після обмеження права внаслідок неправильного застосування кримінального закону. Така трактовка відновлюваності є ширшою, аніж запропонована попередниками, але вочевидь з більшою повнотою розкриває суть та значення можливості відновлення будь-якого права, обмеженого внаслідок призначеного покарання. Це положення в повній мірі розкриває неприйнятність існування в системі покарань таких видів, як смертна кара, калічницькі покарання, оскільки права на життя і здоров'я є абсолютно не відновлюваними ані в результаті компенсації матеріальної та моральної шкоди внаслідок незаконного засудження, ані після виконання відповідного покарання. В першому випадку — внаслідок об'єктивної неможливості, в другому — це буде не відновлення права, а лишень компенсація шкоди. Тому запропонований А. І. Сакаєвим принцип відновлюваності видів покарань у наведеному ним розумінні, з огляду на висловленні вище

міркування, не можна наразі визнати принципом побудови системи покарань. Властивість же будь-якої міри впливу на засуджену особу зберігати можливість відновлення у майбутньому права, обмеження якого складає зміст будь-якого виду покарання, має враховуватись саме як її первинна ознака і розглядатись із позицій обґрунтованості і доцільності включення цієї міри в систему покарань.

Л і т е р а т у р а

1. *Познишев С. В.* Основные вопросы учения о наказании / С. В. Познишев. — М. : Универ. типография, 1904. — 378 с.
2. *Лохвицкий А. В.* Курс русского уголовного права / А. В. Лохвицкий. — М. : Книга по требованию, 2011. — 653 с. — Репринт.
3. *Пономаренко Ю. А.* О первичных признаках элементов системы наказаний / Ю. А. Пономаренко // Правовые средства и механизмы противодействия преступности в современном обществе : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 16 окт. 2009 г.) / редкол.: Г. А. Шумак (отв. ред.) [и др.]. — Минск : БГУ, 2010. — С. 40—43.
4. *Сакаев А. И.* Система наказаний по уголовному праву России: история и современность : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. И. Сакаев. — Самара, 1999. — 21 с.
5. *Про порядок відшкодування шкоди*, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України № 4652-VI (4652-17) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>

Григорий Иванович ЧЕЧЕЛЬ,

д-р юрид. наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и процесса Северо-Кавказского федерального университета (Российская Федерация)

ЯВКА С ПОВИННОЙ: ОСОБЕННОСТИ И ВЛИЯНИЕ НА НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ

Наказание и его индивидуализация, аккумулируя в себе основные черты и свойства Уголовного права, выступают основным средством уголовно-правовой охраны общественных отношений от преступных посягательств. Выполнение стоящих перед судом задач по отправлению правосудия, укреплению законности и правопорядка требует от судей, чтобы приговор по каждому делу был закон-